

A potential appearance of the oldest stone house in Jihlava

The paper summarizes the results and conclusions of building-historical and restoration research of the houses at the main square in Jihlava. It focuses on the still standing buildings and their above ground parts. Attention is also paid to the connection between house construction details and the three most significant sacral buildings in Jihlava at the end of the 13th century. Archive documents are discussed, above all the royal letter from 1270, which is apparently the oldest building order in the Czech Republic.

Vznik města Jihlavy je spojen s velmi intenzivním dolováním stříbrných rud. Zatímco stará Jihlava a hornické sídliště byly blíže kutištím, nové město bylo vysazeno někdy kolem roku 1240 na velkém, mírně svažitém pahorku obtékaném ze tří světových stran řekami Jihlavou, Jihlávkou a Koželužským potokem, ústícím do Jihlávky, terén se otevíral k jihu.

Město bylo založeno na velké ploše, v hradbách má rozlohu 29 hektarů, což je srovnatelné s největšími českými, moravskými i slezskými královskými městy. Půdorys není příliš pravidelný, neboť na východě sleduje hranu prudkého svahu k Jihlavce, na zbytku tvoří celkem pravidelný oválný útvar. Ze severu se připojovala původní osada k cestě vedoucí od Polné přes Špitálské předměstí, k nově vysazenému sídlu. Vlastní město obehnané hradbami muselo být tak rozlehlé, aby stačilo rozvoji na několik staletí do budoucna, musel být stanoven určitý řád zástavby, jednak to bylo vytyčení poměrně pravidelného šachovnicového půdorysu s rozlehlým náměstím uprostřed, dále kolem náměstí byly vyměřeny parcely pro jednotlivé domy seskupené do bloků (městiště). Bloky byly členěny hlavními ulicemi jdoucími k pěti branám a dalšími ulicemi vytvářejícími méně pravidelné bloky v městském půdoryse, ty uzavíraly příhradební uličky. To, co bylo v mnoha královských městech té doby určeno zakládací listinou a právy lokátora, má Jihlava zakotveno v privilegii Přemysla Otakara II., listině, která byla pořízena na žádost města v době jeho nejprudší výstavby, asi 30 let po předpokládaném založení, 12. ledna 1270. Jedná se o nejstarší městský stavební řád v našich zemích, dokument nesmírné historické ceny. Jeho text je stručný, vlastní stavební činnosti se týká pouze jediný odstavec: ...týmž měšťanům jihlavským jsme ze zvláštní milosti poskytlí právo, aby domy toliko k městu Jihlavě náležející i nadále zůstaly a aby tíž měšťané měli svobodnou možnost stavět domy, kde by bylo nutné k užítku téhož města. Pročež, aby této nové milosti nevznikla prejidice dřívějšími výsadami o stavbě domů, jež jsme povolili, rozhodli jsme se tudíž ustanovit, aby domy, ať byly postaveny kýmkoli, o nichž by se dalo soudit, že jsou k neprospěchu nebo ke škodě zmíněného města, byly úplně zbourány a aby napříště nebyly stavěny žádné domy, jejichž stavbu by nepředcházela rada a souhlas výše řečených měšťan (Hoffmann 1967a).

Přemysl tak dává městským radním volnou ruku, aby ve městě, byť královském, regulovali výstavbu podle potřeb města a proto, aby mohl být nastolen určitý stavební řád, dovoluje radním, aby nechali zbourat ty stavby, které by městu a jeho provozu byly na škodu. Zmínka o právu bourat budovy či obecně stavby (v latinském originálu se používá termínu „casa“), které nevyhovují potřebám města, se může týkat ještě dřevěných staveb, ale může jít i o změnu koncepce a uspořádání celého městského organismu, takže i o bourání kamenných staveb.

Pokud budeme hledat odpověď v archivních pramenech, narazíme na několik problémů. Prvním problémem je založení města. Žádná zakládací listina se nedochovala a je pravděpodobné, že ani nebyla vydána. Nejstarší městská privilegia se zakotvením městského práva byla zhodnocena jako velmi staré falsum (již z konce 13. století) (Mezník 1954, 3–28 upřesnit stránkování). Jediná pravá listina z doby po založení města je tedy popisovaná listina vydaná Přemyslem Otakarem II. roku 1270, která je nazývána prvním stavebním řádem (Hoffmann 1967a).

O Jihlavě a o jejím založení ve smyslu urbanistické struktury se ve většině podkladů píše jako o městě založeném na pravidelném šachovnicovém půdoryse s velkým pravidelným náměstím (s poukazem na ostatní královská města). Jihlava však příliš pravidelný půdorys ve smyslu ortogonálním nemá, i náměstí jako nejdříve zastavěná část města je velmi křivočaré. Někteří autoři, především Christian d'Elvert, s odkazem na staré kroniky (dnes již neexistující) zdůvodňovali tvar náměstí pozdějšími posuny stavebních čar v souvislosti s četnými požáry, předpokládali však, že původní vyměření města bylo ortogonální (d'Elvert 1850). Tuto představu vyvrací zaměření objektů postavených jako první kamenné domy na náměstí, provedené A. Vošahlíkem v roce 1981, i zaměření nálezů odkrytých archeologickými průzkumy přímo na ploše náměstí v poslední době (Vošahlík 1981, 449–467; **obr. 1, 2**; Hrubý 2002, 6–11). Marné jsou tedy snahy hledat „původní stopy pravouhlé lokace“.

Dalším v historii tradovaným faktem bylo, že město je založeno převážně německými osadníky. I když by se těžko hledaly důkazy o národnostním složení prvních obyvatel, několik faktů k dispozici přece máme:

- Ve falsech městských práv je vloženo několik článků o soužití s židovskou komunitou; pokud by ve městě Židé nebyli, nebyl by zřejmě ani důvod takové kapitoly do městských práv vkládat (Hoffmann 1959).
- Horní podnikání, těžba a výroba stříbra včetně ražení mince bylo v soukromých rukou, první osadníci museli tedy být lidé se zkušenostmi s dolováním stříbra, znalí složitých technických staveb a technologií a s poměrně značným kapitálem (např. ve zmínce o hornících okolo roku 1300 ve Zbraslavské kronice: „...a protože byl nadbytek bohatství“, Heřmanský et. al. 1976, 158–159).
- Zachovalo se několik jmenovitých smluv, podle kterých lze dokladovat, odkud přišli někteří patricijové či důlní podnikatelé (kromě měst jako Praha, Čáslav, Uherský Brod jsou jmenovány i vzdálenější země, jako jižní Tyrolsko, Sasko a některé severoitalské lokality; Hoffmann 1967b).

Obr. 1
Plánek A. Vošahlíka z roku 1981:
předpokládaný rozsah rané gotické
výstavby Jihlavy na konci 13. století.

Obr. 2
Plánek A. Vošahlíka doplněný
o průzkumy z let 1988–2004.

odkryté podloubí ze 13. stol.

odkrytá část domu ze 13. stol.

pravděpodobný rozsah domů

S národností obyvatel bývá slučována i otázka typologie prvních městských domů. Jihlava se poněkud vymyká běžným městským organismům, a to hned z několika důvodů:

- největší rozkvět města nastal v druhé polovině 13. století;
- v této době byly stavěny městské domy kamenné a velmi výstavné;
- o finančních možnostech majitelů domů si můžeme udělat představu z odhadu, že příjem krále (zlatého a železného Přemysla Otakara) z jihlavských dolů a mincoven činil okolo 20 % čistého výnosu, 80 % tedy muselo zůstat důlním podnikatelům;
- v pozdějších dobách, především v 15. a 16. století byly domy výrazně přestavovány a přetvářeny do typologicky odlišných podob.

Z tohoto pohledu bychom mohli soudit, že „první stavební řád“ byl vyžádán skupinou důlních podnikatelů a bohatých patricií, aby mohli město přestavět dle svých představ a potřeb v souladu s urbanistickou a architektonickou tradicí, kterou si mohli přinést ze své původní vlasti či která byla běžná v tehdejších prostředí např. severní Itálie (Hoffmann 1992, 204–213 a 224–225).

Centrem města se stalo velké obdélné náměstí, jehož půdorysná plocha 36 650 m² patří ve vrcholně středověké střední Evropě k největším, pražské Staroměstské náměstí má kupříkladu jen 15 000 m², Altmarkt v Norimberku 8 460 m². Velikost je zde odrazem ambic města i nutností, na náměstí se konaly trhy, které trvaly po mnoho dní, a plocha náměstí se zcela zaplnila boudami a krámkami. Kromě toho muselo zůstat dost volné plochy na budovy, jež na náměstí většinou stály (masné rámy a chlebné lavice), a samozřejmě i pro dálkovou komunikaci, která náměstím procházela (Hoffmann 1992, 204–213).

Kolem náměstí začala v blocích stavba městských domů. Obydlí bohatých městských patricií a důležité budovy byly na náměstí, případně na hlavních ulicích jdoucích k městským branám, domy ostatní potom ve vedlejších městských ulicích, v nichž vytvořili oddělenou komunitu i Židé. Zcela u hradeb bylo vymezeno místo pro městský chrám a dva kláštery.

Obr. 3
Jihlava, dům č. 31 na náměstí,
obnovený oblouk podloubí.

Obr. 4
Jihlava, dům č. 39 na náměstí,
nároží s obnoveným podloubím.

Kolik domů a obyvatel měla Jihlava ve 13. století, se dá jen velmi těžko odhadnout, jsou však údaje z let před husitskou revolucí a za revoluce. Tak v roce 1425 mělo město 373 domů, kolem 4 500 obyvatel ve městě a 800 na předměstích. Můžeme se proto domnívat, že do 4 000 obyvatel měla i Jihlava v dobách své hornické slávy (Hoffmann 1992, 216). Na rozdíl od ostatních našich měst, která byla ještě staletí po založení dřevěná, v Jihlavě se začalo již od 13. století budovat v kameni. Z průzkumů je možno zachytit jen na náměstí kolem 50 kamenných městských domů. Jedná se pochopitelně o obydlí bohatých městských patricií, hornických podnikatelů a královských úředníků, jedním z domů na náměstí mohla být i dosud nenalezená mincovna (obr. 1). Kromě kamenných domů a ostatních staveb se dá předpokládat poměrně značná hustota dřevohliněné zástavby, a to po celé ploše města obehnaného hradbami, i v kontaktu s vlastní hradbou.

Obr. 5
Jihlava, dům č. 67 na náměstí,
odkryté podloubí, snímek z roku 1942,
fotoarchiv Národního památkového
ústavu.

Obr. 6
Jihlava, dům č. 67 na náměstí, vstup
do domu z loubí, snímek z roku 1942,
fotoarchiv Národního památkového
ústavu.

Domy byly stavěny na parcelách o šíři asi 10–14 metrů a délce kolem 30–40 metrů. Zatímco šířka parcely byla využita celá, délka zděné zástavby se pohybovala od 17 do 30 metrů. Dům na podélné straně náměstí byl třípodlažní, nejdůležitější a reprezentativní byly prostory přízemní, sestávaly z podloubí neseného dvěma nebo třemi poli křížové klenby o rozpětí kolem 4 metrů a přes 4 metry světlé výšky (tzv. vysoké loubí), pilíře a sloupy nesoucí oblouky byly osmiboké či kruhové. Vnitřní prostor podloubí byl vydlážděný a propojený v jednom bloku. Proti ploše náměstí mohl takto vytvořený koridor být až o jeden metr výše. Z podloubí se vcházelo do domu, který byl většinou podélně členěn na průběžný průchod ústící do dvora (většina badatelů jej popisuje jako průjezd) a na dvě až tři místnosti po straně průchodu, vpředu do náměstí byl prostor určený patrně pro obchod, řemeslo nebo šenk piva, vzadu komora, mezi nimi schodiště do patra, případně další komora nebo černá kuchyně. V patře byly umístěny vlastní obytné místnosti domu, nad podloubím hlavní světnice, ve středu dispozice komory nebo černé kuchyně, do dvora další světnice. Patra většinou nebyla v jedné výškové úrovni. Pod přízemkem byly klenuté sklepy, které asi kopírovaly dispozici dvoutraktu přízemí, do sklepa se vcházelo z náměstí úzkou šjí „lochem“ a kamennými portálky, které se zachovaly ve sklepech většiny domů podélných stran náměstí (Novotná 1993; Novotná 1997). Sklepy, podloubí, zadní komora a snad i průchod byly klenuté, nejčastěji valenou klenbou půlkruhovou, lomenou nebo křížovou do kamenných žeber, ostatní prostory byly zastropeny dřevěnými trámovými stropy (obr. 3, 4, 5, 6).

Dům byl stavěn z lomového kamene, jen výjimečně bylo použito cihel na klenutí. Zdobnými prvky byly kamenné portálky, pilíře loubí s různě tvarovanými a zdobenými hlavicemi, v interiérech „průjezdů“ se zachovala kamenná sedile. Taková sedile se zachovala v průjezdech dnešní radnice (domy č. 1 a 2), v domech č. 4 a 13 na východní straně náměstí a na západní straně v domě č. 44 bylo sedile dokonce po obou stranách (obr. 7).

Obr. 7
Jihlava, dům č. 4 na náměstí, sedile v průjezdu.

Obr. 8
Jihlava, dům č. 4 na náměstí,
detail hlavice odkrytého pilíře loubí.

Velmi zajímavý je dům č. 31, nárožní stavba v jihozápadním rohu náměstí, součást dnešního hotelu Zlatá hvězda. Je typickou ukázkou raně gotické dispozice datované kolem roku 1260, má zachováno podloubí, v levém traktu průjezd, který byl patrně plochostropý s dřevěným trámovým stropem, v levém traktu se zachovala komora se dvěma poli křížové klenby a za ní zbytky černé kuchyně. Dispozice sklepa odpovídá přízemí a pod loubím je zachován půlkruhový portál s okosenou hranou a stlačená stoupající klenba původní šije vystupující na náměstí.

Na téže straně náměstí bylo po průzkumech zrekonstruováno podloubí o třech polích patřící domu č. 39, ovšem už bez původních kleneb. Arkáda je zde 4,70 m vysoká a jen 2,90 m hluboká, dům samotný měl rozměry 11 × 20 metrů.

Dalším jedinečným městským domem je č. 48 na západní straně náměstí, který byl do začátku 15. století radnicí. Městiště domu sahala podle písemných zpráv přes celou délku bloku a kamenná stavba 13. století obsahovala čelní loubí, za ním patrně dvoulodní podélný prostor zastropený dřevěným stropem. V zadní, v roce 1977 odbourané části navazovala velká komora ve zvýšeném přízemí zastropená dřevěným stropem se dvěma podpůrnými konstrukcemi – hlavní nosný trám spočíval na kamenné konzole vysoké asi 60 cm (dnes v muzeu), na něm ležely vlastní stropní trámy a prkna, boky byly bedněny. Strop byl ukládán souběžně při zdění stavby, takže se zřetelně zachovaly otisky bočních bednicích prken i s letokruhy. Prkna byla stavěna kónicky, což svádělo k domněnce, že šlo o dřevěnou klenbu. Rozsah zástavby ze 13. století jde do hloubky téměř 30 metrů (obr. 10, 11).

Obr. 9
Jihlava, radnice, schéma nálezů
zbytků domů ze 13. století.

Obr. 10
Jihlava, dům č. 48 na náměstí, pohled
na odkryté oblouky loubí z interiéru.

Ke zcela výjimečným objektům patří domy č. 66 a 67 na východní straně náměstí, které dnes tvoří součást areálu radnice. Jedná se o původně jeden raně gotický palác s velkým centrálním prostorem ve sklepě, jehož strop se nezachoval, a s dvojicí hrotitých zděných arkád přiložených k jeho stěnám. Do sklepa se vstupovalo z náměstí dvěma kamennými portálky a z místnosti s arkádami dalšími portálky do středního sálu i do zadních, dnes již neexistujících částí domu. V přízemí byla budova rytmizována čtyřmi poli arkády podloubí do náměstí a jedním obloukem v centrální ose otevřeným do dvora. Členění dispozice bylo zcela setřeno rozdělením objektu na dva domy a dalšími úpravami provedenými někdy po roce 1400, takže dnes můžeme konstatovat jen mimořádné rozměry zatím jediného známého raně gotického jihlavského paláce: šířka kolem 21 metrů, hloubka 18,5 metru a výška arkád 4,80 metru. Do 13. století můžeme datovat i další prostory dnešní radnice č. 1, kterou tvořily původně tři domy, z nichž nejvýznamnější pro poznání nejstarší architektury je dům jižní. V jeho hraniční zdi je zachována hloubka podloubí a vzaďu v síni i sedile o původní 4 polích oddělených kamennými sloupky dosedajícími na průběžnou kamennou lavici. Každé pole je dále členěno třemi obloučky na konzolkách. Na protější stěně můžeme vidět slepou arkádu podobnou té ve sklepních prostorách pod domy č. 66 a 67. Ve sklepě je opět zachován vstupní portálek z náměstí s původní stoupající klenbou, podsklepen je zde

překvapivě průjezd. Průjezdů v domech tvořících dnes radnici se používalo tedy jen ke vstupu, na parcely se vozy zajíždělo zezadu, od hradeb (obr. 5, 6, 9, 12, 14).

V nedávné době byla objevena i část podloubí domu č. 4, na fragmentu udívuje poměrně značná výška dlažby loubí, ještě dnes asi 0,5 metru nad náměstím, a poloha piliře – ustupuje o 2/3 pole, velmi pěkně je zde zachován otisk čelní zdi objektu a v průjezdu opět nezbytné sedile. V č. 7 bylo při poslední rekonstrukci otevřeno pole s čelním obloukem arkády, který překvapuje svou výškou. Jedná se o nárožní dům, který zachovával niveletu dlažby loubí a byl tedy nutně značně vysoko nad náměstím – přes jeden metr. Raně gotické jádro bylo objeveno i u domu č. 13, v průjezdu napravo se nachází sedile s kamennými konzolkami střídavě zdobenými tesaným reliéfem a zděnými konzolkami podobného tvaru, snad pozůstatkem sloupků. Proti nim byla objevena dvě úzká okénka ze zadní komory, ve sklepě je opět zachován půlkruhový portálek s hranou tvořenou půlkruhovým výžlabkem přecházejícím do běžnějšího okosení. Dům byl široký 9 metrů a hluboký 26 metrů. K nejnovějším nálezům loubí patří odhalené zbytky piliřů v domě č. 1 a 2 (součást budovy radnice).

Obr. 11
Jihlava, dům č. 48 na náměstí,
otisky po odbourané části raně
středověkého domu.

Obr. 12
Jihlava, dům č. 1 (součást radnice),
nález loubí.

K lepšímu poznání podoby jihlavských raně gotických domů chyběj prameny: nezachovala se prakticky ani jedna dispozice přízemí nebo patra, schodiště nebo průčelí. Velmi malým zbytkem patra je nárožní kámen jednoho z raně středověkých domů, které byly pojaty do organismu dnešní radnice (obr. 13; Novák 1995). Pro četné požáry byly domy ještě v gotice přestavovány, bylo zazdíváno podloubí, velmi časté jsou velké renesanční stavební zásahy.

Jedním z vodítek by mohla být freska chóru minoritského kostela zobrazující přepadení Jihlavy v roce 1402, na níž jsou vymalovány domy na náměstí s podloubím, zděným patrem a trojúhelníkovým štítem v čele sedlové střechy (obr. 16, 17). Na některých domech je ve štítě zobrazena oblouková výplň s okénky. Může jít o srub, známý z nálezů v Kutné Hoře nebo ve Znojmě. Osobně se však domnívám, že šlo o oblouk kamenný s výplní zděnou, tedy jakýsi triumfální oblouk splňující i statickou funkci, takový typ městských domů je typický pro jižnější oblasti, např. severní Itálii, nebo mohlo jít o prvek jiného druhu: o slepou arkádu, která je typická například pro Řezno (obr. 19).

Obr. 13
Jihlava, dům č. 1, patro,
nález nárožního bloku raně
středověkého domu.

Dalším vyobrazením jsou fresky nalezené přímo v městských domech, například fragment z domu č. 48 zobrazující část architektury, patrně kostel, nebo freska z přízemní komory domu č. 1 zachycující část hradeb, obě jsou z doby před rokem 1513, ale patrně jen první z nich může mít přímou souvislost s raně gotickým domem (obr. 14, 15).

O rekonstrukci podoby nejstaršího městského domu se pokusil v rámci závěrů restaurátorských průzkumů z let 1988–1996 v radničním bloku akademický malíř Antonín Novák, soustředil se jen na probádané části, především na přízemí domů, na loubí a na vztahy jednotlivých domů či bloků domů (obr. 18).

Obr. 14
Jihlava, dům č. 1, přízemí,
nález fresky.

Pro úplnost výkladu o raně gotické podobě města je nutné zmínit i stavby církevních budov, především tři velkých komplexů: děkanského chrámu s farou, minoritského kláštera s kostelem Nanebevzetí P. Marie a dominikánského kláštera s kostelem sv. Kříže. Je totiž pravděpodobné, že stavební huti se mohly podílet i na výpravnějších světských stavbách.

Nedlouho po založení města, pravděpodobně ve druhé třetině 13. století, začali Jihlavané i se stavbou městského chrámu, a to v podobě ještě románské. Mělo jít o klasicickou baziliku s hranolovými věžemi v západním průčelí, ale někdy kolem roku 1250 dochází ke změně a zboření již postavených částí chóru, o čemž svědčí kamenické prvky zazděné do zdí, uložené v muzeu a do krypty stavby. Články mají znaky cistercko-burgundské gotiky a precizní opracování, je mezi nimi i část velkého portálu, jaký známe například z baziliky v Třebíči (prvky portálu dnes ve sbírkách Muzea Vysočiny – depozitář). Zatímco půdorysný rozvrh nové stavby zůstal v podstatě stejný, změnily se architektonické články do stylu klasické gotiky a kostel byl z bazilikálního typu o nestejných výškách lodí přeměněn na stejnorodní halu. Nový chrám byl 31. 5. 1257 olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburka zasvěcen sv. Jakubu, patronu horníků. Dokončeny byly v té době presbytář, sakristie

Obr. 17
Jihlava, minoritský kostel,
detail fresky zachycující scénu
ze začátku 15. stol., domy s horním
arkádovým obloukem.

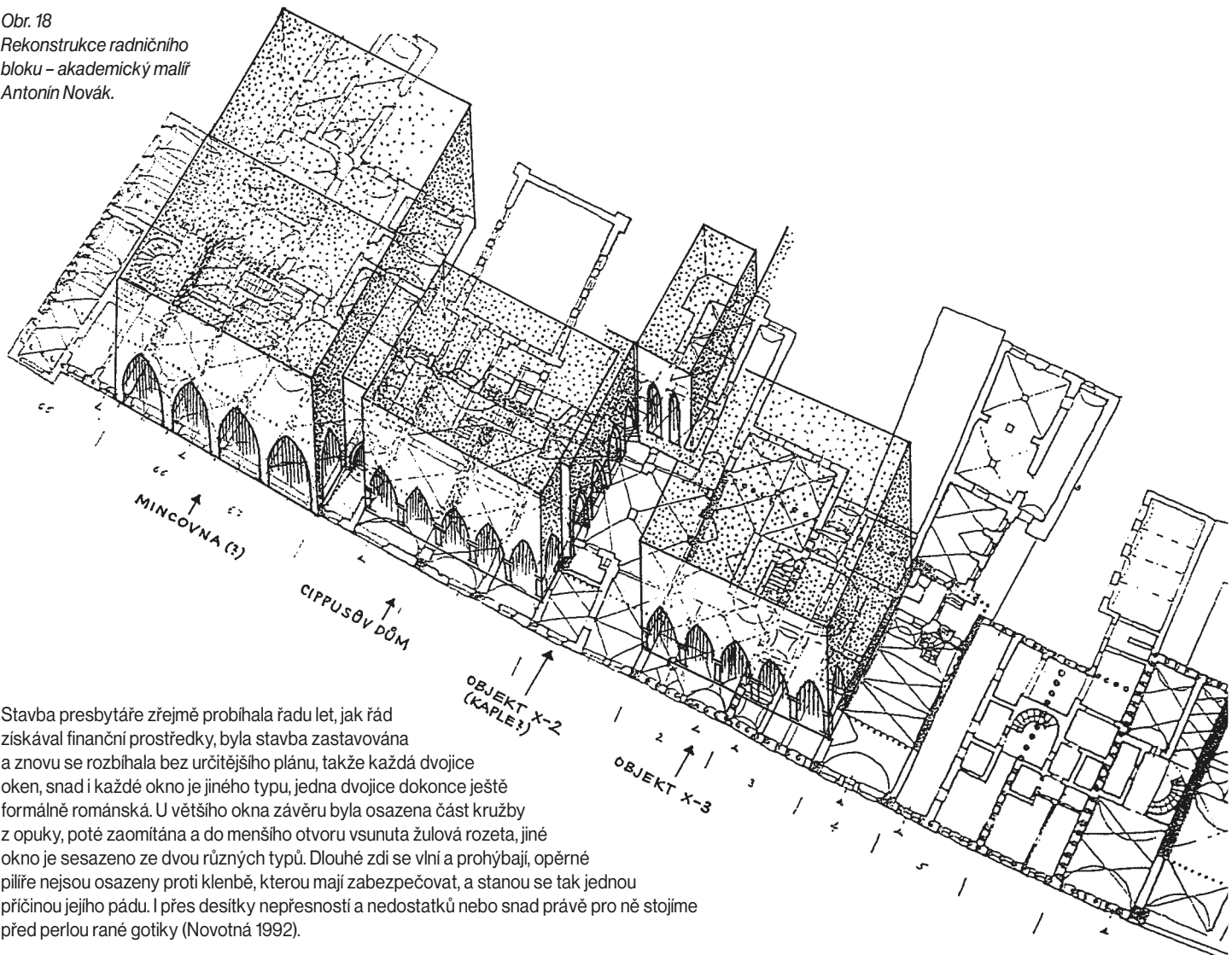
Spolu s kostelem vyrůstaly i stavby konventu, které byly řazeny ze západní strany a vyplňovaly pozemek až k hlavní hradební zdi. Do konce 13. století stála asi kapitulní síň o čtyřech polích klenby, přiléhající místnosti a část ambitu.

Do Jihlavy přicházejí ve stejné době i dominikáni, aby se, jak bylo jejich zvykem, účastnili na zakládání města. Konvent zřídili taktéž při městských hradbách, u Křížové brány, kde sídlila chudší vrstva městských obyvatel. Řádová legenda klade příchod do Jihlavy již do roku 1221, kdy se mělo prvních 150 dominikánů usadit v místech někdejšího knížecího hradu obklopeného zahradami. Jak už to s církevními legendami bývá, přes časté opakování není ničím podložena (Muk – Vlček – Novosadová 1991).

První písemná zmínka je až z roku 1243, kdy je převor Eberhardus uváděn jako svědek na listině spolu s kvardiánem minoritů (Muk – Vlček – Novosadová 1991).

Stavba konventu započala kostelem sv. Kříže, stavbou s úzkým dlouhým kněžištěm a hlavní lodí o devíti polích halového trojlodí. Zde poprvé se v Jihlavě objevuje styl francouzské katedrální gotiky, která zřejmě ovlivnila také změnu stylu chrámu sv. Jakuba. Nejceněnější částí stavby je úzký a vysoký presbytář, původně zaklenutý dvěma poli šestidílné žebrové klenby a zakončený polygonálním závěrem. Klínová žebra jsou nesena svazkovými i jednoduchými příporami členěnými taliřovými prstenci a vrcholícími košovými hlavicemi zdobenými rostlinnými motivy ve velmi jemném kamenickém provedení. Pozoruhodná jsou okna chóru, především polygonálního závěru, z nichž se zachovala necelá dvě z pěti. I tak je lze hodnotit jako nejkrásnější v českých zemích: byla dělena středním sloupkem a zakončena čtyřlístem růžice, z vnitřní strany byla zdobena vloženou arkádou tvořenou štíhlými válcovými sloupky, každý s jinak zdobenou hlavicí.

Obr. 18
Rekonstrukce radničního
bloku – akademický malíř
Antonín Novák.

Stavba presbytáře zřejmě probíhala řadu let, jak řád získával finanční prostředky, byla stavba zastavována a znovu se rozbíhala bez určitéjšího plánu, takže každá dvojice oken, snad i každé okno je jiného typu, jedna dvojice dokonce ještě formálně románská. U většího okna závěru byla osazena část kružby z opuky, poté zaomíтана a do menšího otvoru vsunuta žulová rozeta, jiné okno je sesazeno ze dvou různých typů. Dlouhé zdi se vlní a prohýbají, opěrné pilíře nejsou osazeny proti klenbě, kterou mají zabezpečovat, a stanou se tak jednou příčinou jejího pádu. I přes desítky nepřesností a nedostatků nebo snad právě pro ně stojíme před perlou rané gotiky (Novotná 1992).

Stavbu prováděla huť, která přímo ve městě opracovávala žulové kvádry těžené v blízkém okolí, odpadovými úštěpkami byly zahrnuty základy kostela a na ně byla rozetřena hliněná podlaha (Zatloukal 1994).

Konvent přiléhá ze severní strany, do ambitu se vcházelo zdobným portálem z chóru kostela a vlastní stavby kláštera byly asi dlouhé dřevěné a snad i otevřené do krovu, ze zděných se zachovala nepatrná část při vstupu do kláštera a jedna konzola klenby, snad kapitulní síně.

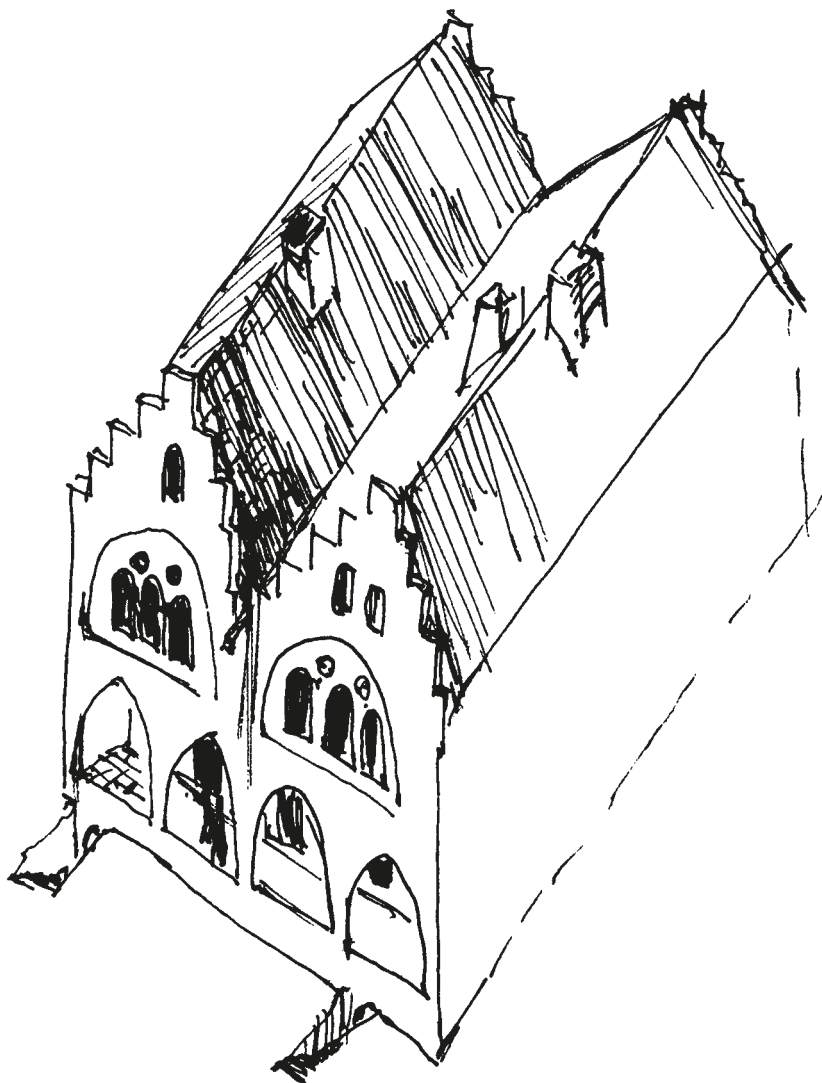
Jihlava před rokem 1300 byla zřejmě jedním z největších měst království obklopena kamennými hradbami, s velkým náměstím obestavěným měšťanskými kamennými domy, s farním kostelem, dvěma klášterními areály, školou a špitálem. O prosperitě se staraly stříbrné doly a provoz hutí zpracovávajících stříbrnou rudu pro královskou mincovnu, ale i další aktivity bohatých měšťanů – řemeslo a obchod. Městu bylo uděleno právo výročních trhů, které trvaly i více týdnů, a tzv. právo nuceného skladu. Kupci, putující po Haberské stezce, museli v Jihlavě zastavit a nabídnout své zboží k prodeji. Zemědělské produkty z nedalekého okolí byly nabízeny na trhu týdenním. Svá práva měla Jihlava potvrzena řadou královských listin a privilegií, která stavěla měšťany po stránce ekonomické na roveň šlechtě.

Zbraslavský kronikář uvádí, že bohatí patricijové horních měst, kteří působili v Jihlavě, Kutné Hoře a v Praze, „zapomínali na svůj stav, překračovali proto zpupnými mravy meze horníků a měšťanů a nepokládali se za menší než páni“ (Zbraslavská kronika, kap. LXXXVII, Heřmanský – Mertlík – Fiala – Bláhová 1976).

Královské město tak bylo proti šlechtě podporováno panovníkem, jemuž se odvěčovalo finančně i jinak. V roce 1249 ve sporu krále Václava I. se synem Přemyslem jihlavští horníci pomáhali králi dobývat Pražský hrad a využili přitom svých technických zkušeností ke stavbě oblých strojů. Poražený Přemysl se potom s otcem rozdělil o příjmy z jihlavských stříbrných dolů, které do té doby užíval sám jako markrabí moravský.

Prestíž města posilovaly časté královny návštěvy i další události, po smrti Přemysla Otakara se pravděpodobně v Jihlavě konaly zásnuby a svatby obou jeho dětí, budoucího krále Václava II. a dcery Anežky (Hoffmann 1999, 25).

Obr. 19
Rekonstrukce kamenného
jihlavského domu ze 13. století
– Dana Novotná.

Literatura**D'ELVERT, CH. 1850**

Geschichte und Beschreibung der Königlichen Kreis- und Bergstadt Iglau in Mähren. Brünn – Iglau.

HEŘMANSKÝ, F. – MERTLÍK, R. – FIALA, Z. – BLÁHOVÁ, M. 1976

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. Praha.

HOFFMANN, F. 1959

Jihlavské právo. Havlíčkův Brod.

HOFFMANN, F. 1967A

Jihlavský městský stavební řád z roku 1270. Jihlava.

HOFFMANN, F. 1967B

Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Havlíčkův Brod

HOFFMANN, F. 1992

České město ve středověku. Praha.

HOFFMANN, F. 1999

Listy a obrazy z minulosti Jihlavy.

HRUBÝ, P. 2002

Jihlava, Masarykovo nám., č. a. A032/2002. NZ č. j. 28/02, archiv Archaia Brno o. p. s.

MEZNIK, J. 1954

Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, Sborník archivních prací 4/2, str. 3–28.

KUTHAN, J. 1993

Přemysl Otakar II., král železný a zlatý Král zakladatel a mecenáš, Vimperk.

MUK, J. – VLČEK, P. – NOVOSADOVÁ, O. 1991

Stavebněhistorický průzkum tzv. Velkých kasáren v Jihlavě, SÚRP MO Praha.

NOVÁK, A. 1995

Restaurátorský průzkum radnice č. 1.

NOVOTNÁ, D. 1992

Nálezová zpráva, Jihlava, areál dominikánského kláštera, presbytář kostela sv. Kříže, Národní památkový ústav, u. o. p. Brno.

NOVOTNÁ, D. 1993

Nálezová zpráva, Jihlava, Masarykovo nám. 13, nálezy v zadním průjezdu, Národní památkový ústav, u. o. p. Brno.

NOVOTNÁ, D. 1993

Nálezová zpráva, Jihlava, Masarykovo nám. 14, nálezy ve sklepě, Národní památkový ústav, u. o. p. Brno.

NOVOTNÁ, D. 1997

Nálezová zpráva, Jihlava, Masarykovo nám. 1 – radnice, sklep jižní části, Národní památkový ústav, u. o. p. Brno.

ZATLOUKAL, R. 1994

Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Jihlava, Křížová 4. Ústav archeologické památkové péče Brno.

Das mögliche Aussehen des ältesten Steinhauses in Jihlava (Iglau)

Der Beitrag faßt Ergebnisse bisheriger Grabungen und bauhistorischer und restauratorischer Untersuchungen der Häuser aus dem Iglauer Hauptplatz zusammen, und beschäftigt sich vor allem mit den bis heute stehenden Bauten und deren oberirdischen Teilen. Die wichtigste diesbezügliche bauhistorische Abhandlung war der Beitrag von Aleš Vošahlik aus dem Jahre 1981, der die frühgotische Bauphase (Ende des 13. Jahrhunderts) von ca 50 Häusern auf dem Platz erörterte. In den Jahren 1988–2004 wurden die damals formulierten Schlußfolgerungen mit weiteren Erkenntnissen ergänzt.

Das älteste Iglauer Steinhaus hatte drei Etagen: den vom Platz zugänglichen Keller, das Erdgeschoß mit hoher Laube und das Stockwerk, die Zufahrt der Wagen erfolgte vom hinten, aus der langen Parzelle. Die Parzelle war 10–14 m breit und 30–40 m lang, die Bebauungstiefe mag 17–33 m gewesen sein. Es wird angenommen, daß das äußere Aussehen des Hauses auf der Freske im Minoritenkloster abgebildet ist und an prachtvollen Häusern in Regensburg oder in Norditalien erinnert; von den Hausbesitzern wird angenommen, daß sie sehr reiche Patrizier – Unternehmer in der Förderung und Bearbeitung des Silbererzes waren und aus reichen mitteleuropäischen Familien stammten; die Spezialisten – Techniker wurden aus Südtirol berufen.

Der Beitrag beschäftigt sich ebenfalls mit dem Zusammenhang der Baudetails mit drei bedeutendsten Iglauer Sakralbauten aus dem Ende des 13. Jahrhunderts und mit der Beziehung zu Archivadokumenten, vor allem zur königlichen Urkunde aus dem Jahre 1270, die als die älteste Bauordnung in Böhmen bezeichnet wird.

Bildbeschreibungen

- Abb. 1
Plan von A. Voahlik aus dem Jahre 1981: angenommener Umfang der frühgotischen Bebauung von Jihlava (Iglau) am Ende des 13. Jahrhunderts.
- Abb. 2
Plan von A. Voahlik, ergänzt mit Untersuchungen aus den Jahren 1988–2004.
- Abb. 3
Jihlava, Haus Nr. 31 auf dem Platz, erneuerter Bogengang.
- Abb. 4
Jihlava, Haus Nr. 39 auf dem Platz, Ecke mit erneuertem Bogengang.
- Abb. 5
Jihlava, Haus Nr. 67 auf dem Platz, freigelegter Bogengang, Aufnahme aus dem Jahre 1942, Fotoarchiv des Nationaldenkmalamts.
- Abb. 6
Jihlava, Haus Nr. 67 auf dem Platz, Hauseingang im Bogengang, Aufnahme aus dem Jahre 1942, Fotoarchiv des Nationaldenkmalamts.
- Abb. 7
Jihlava, Haus Nr. 4 auf dem Platz, Sedilien in der Durchfahrt.
- Abb. 8
Jihlava, Haus Nr. 4 auf dem Platz, Detail des Pfeilerkops des freigelegten Bogengangs.
- Abb. 9
Jihlava, Rathaus, Schema der Hausreste aus dem 13. Jahrhundert.
- Abb. 10
Jihlava, Haus Nr. 48 auf dem Platz, Innenansicht der freigelegten Bögen des Laubengangs.
- Abb. 11
Jihlava, Haus Nr. 48 auf dem Platz, Abdrücke des abgerissenen Teils des frühmittelalterlichen Hauses.
- Abb. 12
Jihlava, Haus Nr. 1 (Bestandteil des Rathauses), Entdeckung des Bogengangs.
- Abb. 13
Jihlava, Haus Nr. 1, Etage, freigelegter Eckblock des frühmittelalterlichen Hauses.
- Abb. 14
Jihlava, Haus Nr. 1, Erdgeschoß, Freske.
- Abb. 15
Jihlava, Haus Nr. 48 auf dem Platz, Linie der entdeckten Freske.
- Abb. 16
Jihlava, Minoritenkirche, Detail der Freske mit einer Szene aus dem Anfang des 15. Jahrhunderts, Häuser mit Bogengang.
- Abb. 17
Jihlava, Minoritenkirche, Detail der Freske mit einer Szene aus dem Anfang des 15. Jahrhunderts, Häuser mit oberem Arkadenbogen.
- Abb. 18
Rekonstruktion des Rathausblocks – akademischer Maler Antonín Novák.
- Abb. 19
Rekonstruktion des Iglauer Steinhauses aus dem 13. Jahrhundert – Dana Novotná.